

Ottar Brox:

Arbeidskraftimport: Velferdsstatens redning – eller undergang?

Foredrag, FFKFs konferanse 10/11 2006, Oslo.

Mitt bidrag bygger på ei bok med samme tittel som dette foredraget (PAX 2005), og som handler om risikoen for at det i vårt samfunn skal utvikles en ny underklasse, slik det gjør i land som vi har mye til felles med. Det er dette som gjør det nødvendig å undersøke hva som skjer når vi importerer arbeidskraft.

Nivået på vår felles kunnskap, innsikt og diskusjon om arbeidskraftimport ble effektivt demonstrert på et debattmøte i Oslo i september 2004. Det endte med at alle fire i panelet, som åpnet med sterkt sprikende synspunkter, erklærte seg enige i denne konklusjonen: ”Arbeidsinnvandring til Norge er bra, men det forutsetter at arbeidsinnvandrerne får like gode lønns- og arbeidsforhold som norske arbeidstakere”.

Det er jo utmerket at diskusjon fører fram til enighet. Men det burde ikke være vanskelig å se at dette må være et klassisk tilfelle av det som kalles *skinnenighet*. Vi innbiller oss at vi er enige, eller later som, uten å være det. For arbeidskraftimport ville ikke forekomme dersom ikke arbeidsinnvandrere enten var billigere, eller på annen måte mer attraktive for arbeidsgivere enn de arbeiderne som alt var etablert i landet. Og det ville heller ikke være noen motstand mot arbeidsinnvandring dersom ikke de importerte kostet mindre pr. arbeidsenhet enn arbeidere som bedriftene kunne få tak i ved å tilpasse seg det norske arbeidsmarkedet.

Å ønske folk fra andre land velkommen til Norge kan det være mange gode grunner til. For meg er det innlysende at vi, som Nansens land, må ta vare på folk som må flykte for å redde liv og frihet. Men ”vårt behov for arbeidskraft” er ikke noen god grunn. Det noen arbeidsgivere kan tjene på å importere billigere, dvs. fattigere ansatte enn det de kan få på det norske arbeidsmarkedet, kan ikke være en så stor fordel for det norske *samfunnet* at det oppveier skadene ved større klasseforskjeller, som vantrivsel, økt sykkelighet og for sterk belastning på velferdsstaten.

Jeg vil særlig se litt nærmere på to spørsmål:

1. Hvordan påvirker import av arbeidskraft arbeidslivet i Norge – særlig med henblikk på maktforhold mellom partene på arbeidsmarkedet?
2. Hva gjør arbeidskraftimporten med velferdsstaten? Noen mener at bare import kan redde den, dvs. sørge for at vi har nok folk til å gjøre jobbene. Færre er opptatt av at import kan undergrave de sosiale ordningene som vi har utviklet over lang tid, og som er en viktig kvalitet ved dette landet – viktig både for oss innfødte og for de aller fleste innvandregrupper.

Ekspertene i hele Europa, også i vårt land, ser ut til å være enige i denne analysen:

”Fordi europeere ikke får nok barn og lever så lenge, ville EU trenge å importere 1,6 millioner innvandrere årlig, bare for å holde yrkesbefolkningen stabil mellom nå og til 2050. ...Innvandrere har en tendens til å injisere frisk energi, vitalitet og en uvanlig vilje til å arbeide hardt i lite attraktive jobber. Hvordan kan Europa forene sitt økonomiske behov for flere innvandrere med sin tilsynelatende politiske avsmak for dem?” (*The Economist*, 6. mai 2000.)

Dette konvensjonelle budskapet er det god grunn til å problematisere. Men det er knapt nok mulig å finne et samfunnsproblem som det hersker så stor forvirring om som arbeidskraftimport. Det skyldes først og fremst de moralske rammene for debatten. Mye av

det som *må* sies, *kan* tydeligvis ikke sies. Det fører til at de fleste av oss går rundt med en ufullstendig forståelse av hva slik import gjør med samfunnet.

I denne boka prøver jeg å ta interessekonflikten i sakskomplekset mer alvorlig enn de fleste som har uttalt seg, og da kommer det fram et tydeligere bilde:

1. Arbeidskraftimport forekommer fordi arbeidsgivere dermed får billigere arbeidskraft enn de ville få ved å ansette folk som alt var etablert i landet, innfødte eller innvandrere, dvs. ved å tilpasse seg det norske arbeidsmarkedet.
2. Arbeidskraftimport har som nødvendig konsekvens at de yrkene som det importeres arbeidskraft til, stagnerer eller sakter akterut i attraktivitet.
3. På sikt kan også yrker over låglønnsnivået, som fagbevegelsen kanskje i første omgang klarer å beskytte, kunne rammes av innvandring, for eksempel gjennom overføring av arbeidsoppgaver til låglønnsfag.
4. Av dette følger en serie økonomisk/sosiale problemer. Et av dem er at vi kan få ”innvandreryrker” som innfødt ungdom helst ikke vil rekrutteres inn i. Og fordi folk vil se seg om etter muligheter for å komme seg ut av slike yrker, vil vi få en sterk vekst i etterspørselen etter uføretrygd og andre overføringer til personer.
5. En av konsekvensene er at velferdsordningene overbelastes, noe som overalt ellers i verden fører til at de gradvis trappes ned.
6. I verste fall kan de tendensene til ”Kuwait-økonomi” som arbeidskraftimport innebærer, føre til at det utvikles en etnisk distinkt underklasse, sammensatt av minoriteter, som betjener det innfødte ”herrefolket”, særlig dersom låglønnsklassens levestandard etter hvert blir stadig sterkere avhengig av stagnerte arbeidsinntekter. En slik prosess skiller også ut en problematisk kategori av innfødte tapere, de verst rammede ofre for arbeidskraftimport, som lett blir en viktig støtte for reaksjonære og rasistiske politiske retninger.

La oss først se litt på spørsmålet om å løse velferdsstatens personellbehov med import. Vi kan ta utgangspunkt i en tidligere arbeidsdirektørs uttalelse om at det var så vanskelig å rekruttere pleiepersonell at det ville bli nødvendig med storstilt rekruttering i utlandet, også utenom Norden og Europa. ”Det kommer ikke sykepleiere opp av borehullene i Nordsjøen!” sa Jens Stoltenberg, så vidt jeg husker som et argument mot å bruke mer oljepenger til helse og eldreomsorg.

Men når det er vanskelig å rekruttere nok hjelpepleiere til sykehjem og andre helseinstitusjoner kan det skyldes at lønna er for dårlig i forhold til slitet og ansvaret, slik at det må et kraftig lønns hopp til for å sikre våre gamle trygghet og trivsel på institusjonene. Men det blir dyrt. Ikke bare fordi hjelpepleierkategorien må ha mer, men særlig på grunn av ringvirkningene for andre trinn i hierarkiet. Hjelpepleierne har svært kort formell utdanning, og om de gjennom de relativt store lønnstillegg som ville være nødvendig for å få dem til å stå i jobben, kom for nær sykepleierne, ville det kunne utløse sterke og legitime krav opp gjennom hele hierarkiet, og ikke bare i helsevesenet.

Import av helsepersonell fra fattigere land er en svært nærliggende løsning på dette problemet. Slik kan myndighetene få rekruttert arbeidskraft uten å sette opp lønningene, slik at andre grupper kan bruke tilleggene som argumenter i sin lønnskamp. Men det kanskje ingen legger merke til, er at import innebærer *vedlikehold* av en lite attraktiv situasjon i dette yrket, noe som i stadig sterkere grad gjør mer import nødvendig. Den dynamiske effekten av dette kan vi se på mange helseinstitusjoner i andre land. Det er med andre ord minst like riktig å si at import *skaper* personellproblemer på sykehjemmene som det motsatte, altså at import er løsningen. For sannsynligvis forsterker arbeidskraftimport innfødte hjelpepleieres motiver til å forlate det. Etter noen års slit på underbekvinnede sykehjem er det kanskje heller ikke

vanskelig å begrunne uføretrygd eller andre former for førtidspensjonering, altså offentlige kostnader over andre budsjettposter.

Dersom slike mekanismer kan forklare hvorfor myndigheter, bransjer og bedrifter tyr til arbeidskraftimport, kommer påstanden om generell arbeidskraftmangel i Norge i et interessant lys. Ikke minst gjelder det påstanden om at selve velferdsstaten ikke kan opprettholdes uten arbeiderimport.

Den boka som jeg ga ut i fjor, handler hovedsakelig om bevisst import av produksjonsfaktoren arbeidskraft – i den hensikt å redusere arbeidskostnadene. Det er nettopp slik import som har skaffet mange økonomisk avanserte land en klasse av ”working poor”, altså folk som leverer en full arbeidsinnsats, men likevel forblir fattige. Her er jo USA det beste eksemplet. Men i vårt land framtrer dette problemet i en annen form, nettopp fordi vi framleis har en velferdsstat:

Altfor mange innvandrere står utenfor arbeidslivet, og blir derfor ikke integrert i det norske samfunnet. Professor Kjetil Storesletten har studert den samfunnsmessige lønnsomheten av innvandring: ”USA har tjent på innvandringen de siste 20 år. For europeiske velferdsstater som Sverige og Norge er derimot resultatet det motsatte... Høye skatter, høyt lønnsnivå og høy standard på de sosiale ytelser bidrar sammen til å holde innvandrerne ute fra arbeidsmarkedet.” (Aftenposten 31/10 2004).

For liberalister må konklusjonen ligge så snublende nær at det er mest retorisk effektivt å la den henge i luften: Lønnsnivået i de yrkene der de fleste innvandrerne uten videre kunne sysselsettes, er for høyt. I USA blir til og med analfabeter umiddelbart integrert, for der er timelønnsnivået bare ca. 45 kroner, mens innvandrere her i landet skal koste det samme som innfødte, altså minst 90.

Den norske arbeiderklassens forsvar mot ”globalisering” av det norske lønnsnivået, er de *standarder* som hundre års faglig og politisk arbeid har etablert. Vi har ikke som en del andre land lovbestemte minstelønner, men effekten er den samme, i alle fall i de best organiserte fagene: Om lønnsnivået i en industribedrift ligger på 140 kr pr. time, ville ikke arbeidsgiveren få lov til å begynne å ansette folk som var villige til å jobbe for 70 kroner. Det spiller ingen rolle om det er loven, klubben eller uformelle aksjonstrusler som stopper ham: Han har ikke valget mellom å ansette en innfødt norsk fagorganisert, som forlanger 140 kroner, og å ansette en fersk innvandrer, som er villig til å jobbe for 70. Samme hvem han ansetter, må han betale 140. Det innebærer at siden han i alle fall må punge ut med 140, ansetter han likeså godt den innfødte, enten han har fordommer eller ikke. Det betyr at med aldri så lite arbeidsledighet er det innvandrerne som ikke kommer inn i arbeidslivet.

I Norge vil ikke flyktninger eller familiegjenforente få lov til å konkurrere ved å være villige til å arbeide for lågere lønn, i alle fall ikke i de best organiserte fagene. Det fører til at de i stor utstrekning blir stående utenfor arbeidsmarkedet, og blir sterkt avhengige av offentlig hjelp, men det hindrer undergraving av de standarder som organiserte lønnstakere har oppnådd gjennom 150 års kamp.

Det ser altså ut som om vi står overfor et umulig dilemma: Skal vi la markedet bestemme innvandrerens lønninger, med de konsekvenser det raskt ville få for deres innfødte kolleger, eller skal vi innstille oss på å måtte vedlikeholde et norsk inntektsnivå for dem ved hjelp av velferdsbudsjettene? Enten vi velger det ene eller det andre av disse håpløse alternativene, vil det norske samfunnet, som vi trodde var basert på full deltakelse og minst mulig økonomisk ulikhet, være på vei mot et helt annet sosialt system. – Men dette problemet har vi ikke engang vært i stand til å formulere.

En kostbar, lite produktiv og statsubsidiert underklasse, som vi er i ferd med å skaffe oss, vil sannsynligvis være en forbigående fase. Når denne klassen blir politisk isolert, og statsfinansene krever det, er vi klare for den markedsliberalistiske utopien: En parasittisk over- og mellomklasse av kpongklippere og funksjonærer med all politisk makt på toppen,

og en politisk avmektig tjenerklasse av ”working poor”, sammensatt av innvandrere, de fleste av deres barn, men også et stort innslag av norske tapere – som et nødvendig fundament for pyramiden.

I en TV-debatt i oktober kom det fram at noen har regna ut at om klasseforskjellene fortsetter å øke som de har gjort de siste åra, vil de om 10 år være like store som i USA nå. Men her hadde Per Kristian et trøstens ord til oss alle: Aldri i verden om det norske folk ville godta å gi slipp på de sosialdemokratiske godene som gjennom tidene er bygd opp i dette landet, og som gjør Norge så drastisk forskjellig fra USA, som ikke har de ordningene som trygger livet for oss norske. Flertallet ville ikke gå med på å svekke velferdsstaten.

Foss er nok ikke alene om å tru at det er omfordeling gjennom offentlige budsjetter som bestemmer inntekts- eller utkomstforskjellene i Norge. Om noen får for lite å leve av gjennom markedet, kommer en offentlig funksjonær og gir vedkommende en trygd eller matlapp. Men la oss gjøre det tankeeksperiment at vi en dag plutselig sitter der med et nordamerikansk arbeidsmarked, uten at det er endret et komma i sosiallover og trygderegler, og uten at meningsmålere kan se at folk flest har mista trua på velferdsstaten.

Hva er så forskjellen mellom et norsk og et amerikansk arbeidsmarked? For å si det så enkelt som mulig: Om du mister jobben i Drammen fordi den gamle fabrikken taper i konkurransen med kineserne, blir du nok sur og forbanna, men om du går rundt kvartalet og får jobb på bensinstasjonen, kan du leve med og av det også. Få voksne mennesker i Norge behøver å godta et tilbud på under 100 kroner timen. Om en amerikansk industriarbeider mister jobben av samme grunn, er konsekvensene drastisk forskjellige: Om han får jobb i et serviceyrke, må han regne med *halvering* av timelønna, fra 14-15 dollar i timen til 6-7. Slike jobber er det nok av, av typen Wal-Mart, men der er lønnsnivået bestemt av levevilkåra på den mishandla og forsømte meksikanske landsbygda. Som for eksempel Barbara Ehrenreich har vist, går det ikke an å leve anstendig på dette lønnsnivået – om en har boligkostnader. Flere land i Europa som det ellers ”er naturlig å sammenlikne oss med” er for øvrig i ferd med å utvikle et slikt arbeidsmarked. Det oppstår som en nesten nødvendig konsekvens av at det blir kjøpers marked for ufaglært arbeidskraft.

Nå kan sjølsagt mange hevde at det er *helt* usannsynlig at vi skulle få et slikt arbeidsmarked. Men *om* vi får det, vil den bastante folkeviljen til velferd, altså oppslutningen om våre sosiale ordninger, ha samme sjanse til å overleve som en snøball i Helvete. Et slikt forhold mellom tilbud og etterspørsel vil innebære at en ufaglært, eller en oppsagt fagarbeider, vil kunne få vesentlig mindre på arbeidsmarkedet enn det en i dag kan få ut av velferdsordningene. Per Kristians partifeller ville løpe om kapp med Siv Jensen fram til alle talerstoler for å peke på at det ikke lenger ville lønne seg å jobbe. Samme hvor høyt elsket velferdsstaten måtte være i alle lag av folket, måtte den kvistes ned, slik den er under nedkvisting i nesten alle de tidligere velferdsstatene i Europa.

Vi deler kanskje alle det fromme ønske om at samfunnet blir som flertallet vil ha det. Fordi alle vil beholde velferdsstaten, regner mange med at den vil bli stående til Dovre faller. Men det er ingen grunn til å tro at våre utmerkede velferdsordninger kan overleve et virkelig integrert arbeidsmarked i EØS-området.

De argumentene som jeg har prøvd å legge fram i dette foredraget, og i den boka som det bygger på, er ikke seriøst imøtegått av noen. De bygger på observasjoner som alle kan gjøre, og på slutninger like enkle og gjennomsiktige som 2 ganger 2 er 4. Likevel kan vi trygt si at disse argumentene ikke er godtatt av *noen* politiske partier, som *alle* har signalisert at de er positive til arbeidskraftimport. Om noen her skulle tru at Fremskrittspartiet er et unntak, bør de lese partiets prinsipp-program, og Carl I. Hagens taler om temaet i Stortinget, som er referert i den omtalte boka (s.98-101).

Men for den som er interessert i mulighetene for en konstruktiv samfunnsdebatt, må det være tankevekkende at nesten alt vi har av opinionsdannere er felles om en virkelighetsoppfatning som ikke lar seg belegge med holdbare argumenter.